

MUNKÁS-ÉLELMEZÉS.

Nemcsak az ó-világot fenyegetik mélyreható gazdasági válságok és forrongások; a munkás-kérdés nemcsak Európában éjt méhében ismeretlen veszélyeket s foglalkoztat sok tudományös és államférfiúi elmét; Amerikában is kísért a vörös rém, a tőke és a munka elkeseredett harcza, s ott is foglalkoznak elsőrendű politikusok s bonczoló bölcészek a kérdés lényegével, csakhogy sokkal gyakorlatibb módon, mint innen az Oceánon.

Egyike a legérdekesebb tanulmányoknak, melyeket ebben a szellemenben tettek, az, melyre *Merrivether* vállalkozott, a ki egy éven át munkás-ruhában tényleg munkások közt forogva, Európa minden országában közvetlen észlelet tárgyává tette a munkás-osztályok viszonyait és tapasztalatait. Ez író a Gibraltártól a Bosporusig s a középtenger vidékeitől a Balti-tenger partjáig mindenütt megfordult, s visszatérve, Amerikában folytatott hasonló irányú tanulmányokat.

Tudva van, hogy Amerikában az élet költségesebb, mint Európában. Tíz-húsz százalékkal drágább, mint Angliában, kétszerte oly drága, mint Franciaországban s háromszorta költségesebb, mint Olaszországban. De ezt a különbséget csakis egyedül Angliában egyenlíti ki a munkabér megfelelő magassága; a continensen az alacsony munkabér határozottan nem áll arányban az élet olcsóságával. Ennek megvilágításául lássuk mindenekelőtt az olasz munkások helyzetet, a kik a legkevesebbel kell hogy beérjék összes társaik közt.

Olaszországban vannak munkások, a kik nem keresnek többet 14 krajzarnál tizennégy órai napi munka után, a mi óránként egy krajzárért tesz ki. Sőt nagyon kevés oly ügyes munkás van, a kinek keresete naponta 2 frtra megy fel, a leg-

többé nem haladja felül az 1 frtot. Egy amerikai koldus nem bírna kijönni akkora összegből, a mekkorából az olasz munkás kijő, a minek oka, igaz, hogy részben az olcsó életmód, de másrészt az olasz munkás hihetetlen takarékosága is. Egy olasz nő konyháján semmi sem megy kárba, még a tehetősebbekén sem; semmit sem vásárolnak nagyban, csak épen a szükségelt mennyiségben: tíz krajczár ára lisztet, egy font cukrot stb., úgy hogy sem a tékozlásnak, sem a meglopásnak nem lehet kitéve a gazdasszony.

A tehetősebbek konyháinak hulladékai rendszeren a szakács javadalmazásához tartoznak, a ki azokat aztán másodkézből kereskedő kalmároknak adja el, a kik viszont a szegényebb néposztálynak bocsátják árúba. Így tesznek a kávéseprővel, az olaj lemért fölöslegével, a gyertyavégekkel s egyéb apróságokkal; ezeket aztán a „piazzán“ egy és ugyanazon kereskedőtől lehet kapni, ócska ruhákkal, rozsdás szegekkel egyetemben, s a takarékos olasz háziasszony ilyen forrásból szerzi be élelmi czikkeit ép úgy mint ruházatát és bútorait.

Az olasz munkás, ha nőtlen, fölkel öt órakor, megvásárol négy krajczár ára kenyeret s két krajczárért *finocchiót* (egy neme a nyers zellernek), s ezt útközben megreggelizve halad munkába. Csaknem ugyanabból áll a családos munkás reggelije is, legfőlebb ha néha az asszony egy fazék makarónit főz, vagy egy palaczk olcsó bort tesz az asztalra, de rendszeren az ő reggelije is kenyér, finocchio, füge vagy gesztenye.

A mint a tizenkét órát üti, hat órai munka után, kapja magát az olasz és megy a legközelebbi trattoriába, a hol 15—16 krajczárért makaroniból, kenyérből és borból álló ebédet kap. A bor igaz, hogy csak idei savanyú lőre s olcsón mérik. Ha a munkás családos, az asszony készíti el az öt—hat font makarónit, melynek ára 34—38 kr.; vesz 30 krért egy öt-fontos kenyeret, s így 6—7 személyre való ebédet készít el 70—80 krból. A vacsora ép oly sovány, mint a reggeli: kenyér, finocchio, vagy kávé. Egy munkás-trattoriában ez úgynevezett kávéból két krajczárért eleget adnak, cukorral együtt négy krajczár, még két krajczárért kenyér s hat krajczárból kikerül a vacsora. Így él a szegényebb olasz köznép; a jobban fizetett munkások, kisiparosok stb. valamivel jobban. Ezek nejei rendszeren közkonyhákra viszik el étkeiket megsütni, főzni, a mi kevésbe küerl és

sok kiadást megtakarít, mert a fa és szén nagyon drága. Épen azért fűtésre is nagyon keveset használnak fel.

Schweizban kissé költségesebb az élet, mint Olaszországban, de a munkabér is jobb s a schweizi munkás helyzete kedvezőbb, mint az olaszé. Genfben, hol a főiparágak óra- és hangszergyártás, az iparúzó rendszeren két vagy több szobából álló szállást foglal el, melyek egyikét műhelynek tartja. Az óramunkás megkeres 1 frt 60 krt, 2 frtot egy nap, akárminő részén dolgozik az órának, s emellett családjá sem rest. A nő legtöbbször ép oly ügyesen tudja kezelni az óra gépezetét, mint férje; leányai szőnek és fonnak, a fiúk talán ismét másfelé dolgoznak. Szóval a schweizi családnak majd minden tagja keres valamit, s ez párosulva takarékoságukkal, könnyen megfejtí azt, hogy oly sziklás, kopár vidéken s oly sűrű népesség közt is kényelmesen lehet megélni. Genfben, Zürichben, Bernben vannak boltok, hol kész főtt ételt, sült húst stb. árulnak. Főtt burgonyát, babot, káposztát is hasonló módon lehet beszerezni, úgy hogy sok család nem is főz otthon, hanem ezekből szerzi be ételmét.

Nagy előnye a schweizi munkásnak más államok munkásai felett, hogy összes katonai szolgálata évenként három heti gyakorlatból áll, melyre úgy tekint, mint szórakoztató változatoságra, mindennapi élete egyhangúsága közt; míg másutt a hadkötelezettség három évet ragad el a munkás legszebb idejéből, a mihez néhol még két-három évi vándorlegénység is járul, úgy hogy nálunk, valamint Ausztriában és Németországban alig van fiatal munkás, ki 24—25-ik éve előtt komolyan hozzáfoghatna valamihez.

Mindenesetre figyelmet érdemlő körülmény, hogy daczára ez állapotoknak, az olasz és schweizi munkások közt aránylag legkevesebb az elégedetlenség, holott Németország, daczára annak, hogy ott a megélhetés könnyebb a szegény emberre tán még mint Olaszországban is, mindamellett állandó talaja a socialista eszméknek és forrongásoknak. Nem volna teljeseen igazunk, ha ezt csupán a német munkás magasabb értelmi színvonalának rovására írónk. Van még egy körülmény, mely a német munkás helyzetét jelentékenyen nehezíti, ez a mértéktelen sörivás, azé a söré, a melyet a német „folyékony tápszernek“ hív, s a mely nála életszükségletté vált. Erre nézve is tanulságos adatokat hoz fel Merriwether. Az 1880-iki népszámlálás csupán Porosz-

országban kerekszám 200.000 sörmérést mutatott ki, s a napi fogyasztás minden egyesre (beleértve a nőket és gyermekeket is) négy poharat tesz ki. Tény, hogy sok német munkás többet költ sörre, mint háztartására. Több nagy gyárban bevett szokás tizenegy óraker előtti s négy óraker délután tízpercznyi szünetet engedélyezni egy pohár sör felhajtására. A göppingeni gyár (Württemberg) kétszáz munkásának napi sörfogyasztása 2500 poharat tesz ki, a miből három és félpohár esik egyre, a nőket s gyermekeket is beleszámítva, s 5 krajczárjával számítva poharat, kitesz a sörre adott pénz majd 18 krajczárt, a mi nem jelentéktelen ott, a hol az átlagos munkabér 80 kr.

Ugyanott a munkások élelmézését a társulat közvetíti, naponkinti 60 pfeunnigért (nem egészen 30 krajczár) s kapnak ezért reggelire két darab fekete kenyeret s egy csésze kávé, délre levest, húst s valami főzelék-félét, vacsora pedig ugyanaz, a mi a reggeli. Előnyösek a lakásviszonyok is. Nehány egyszerű kétemeletes ház van sorba építve egy kis park körül. Mindegyik ház két emelettel bír, egy-egy emeleten négy szobával. Két szobáért fizetnek 72 krajczárt hetenkint, tehát nem egészen 38 frtot egy évre. A német munkás öt óraker kél reggel, megreggelizik s hatkor már munkában van. Délelőtti 11-kor és délutáni négy óraker egy-egy pohár sört ürít ki, tizenkét óraker ebédel, hétkor pedig hazamegy, húsz percz híján 12 órai munkaidő után.

Az utóbbi évek eseményei szempontjából kiváltképen érdekes ránk nézve a belga munkásviszonyok ecsetelése. A belga munkás is keményen dolgozik és pedig nők, mint férfiak, sőt fiatal leányok is a legnehezebb munkaágban, a kőszénbányákban, 60 krajczár napszámért hordva a nehéz kőszén hátaikon, de kárpótlásul sokat is iszik s rendszeren mértéktelen vasárnapi kicsapongásaival a hétfőt is elveszíti. Ez és a rendkívül sűrű népesség teszi a belga munkásosztály helyzetét nehezzé. Pedig keresete elég jó s némely nagy üvegyárban egy-egy ügyes fűvő 6 frtot is megkeres napjában. De az átlagos munkabér mégsem igen haladja felül az 1 frt 20 krajczárt. Ily keresetű munkások aztán többnyire háromszobás kis bérházakat laknak havonkinti 6 frtéért. Nagyobb családoknál nem ritka eset, hogy a szülők p. o. papirgyárban dolgoznak, hol a férj 1 frtot, a nő 50 krt keres meg napjára; a gyermekek viszont szivargyárakban, hol a fiú keresete legfelébb 40, a leányé 20—30 kr. Ily módon a család összes

keresete 700 frtra megy fel évenként, a miből 50—60-at fizetnek szállásért, 140—150-et kenyérért, 35—40-et kávéért és tejért, 120—130-at ruházatra, 80-at sörre, szeszes italokra stb. Rendes élelmők egyébként kávé, kenyér, leves, rizs, sör, sertés- és marhahús. Seraingben, hol a belga munkások sztrájkjának egyik kiváltképeni gócza van, s a vasgyárak, kőszénbányák, vasöntödék, gépgyárak stb. mellett a kéziipar majd minden neme képviselve van a munkás-osztály átlagos helyzete még jobb valamivel. Valami 10.000 munkás van ezekben alkalmazva; vannak kórházak, takarékpénztárak, betegsegélyző-egyletek, jó elemi iskolák és közkonyhák is.

A francia munkás naponta úgyszólván csak egyszer étkezik igazán, korán reggel elballag bluzában valamely üzletbe s megiszik nyolcz krajczár ára csokoládét kenyérrel. Délben a párisi munkás valamelyik bazárban ebédel, hol minden kapható, a selyemruhától és ócska bábutól az ebédig; kiszolgálás nincs, s mindenki maga választja ki ételét. A mit megkíván szeme, leteszi érte a pénzt s elveszi. A kenyér itt két krajczár, egy tányér leves 6 kr., hús és burgonya 8 kr., valami csemege hozzá 4 kr. Vannak bazárok, hová 3000 munkás jár naponta s átlag 20 krt költ. De más munkások még takarékosabban kijönnek, ha egy kevés sajtot, kenyeret és szilvát téve zsebökbe, a Louvre vagy a Luxembourg csarnokaiban lézengik el a déli órákat.

Legmagasabb igényei vannak az angol munkásnak s fizetése is legjobb Európában. Tápláléka, lakása jobb bármelyik nemzetbelinél, ha rendes söre és marhaszeletje hiányzik, azt hiszi, éhen hal. Szerencsére nemcsak munkabére magas, de az élet is olcsó. Két forintot bármilyen csekély képesség mellett is megszerezhet magának napjában. Egy lokomotiv-hajtó fizetése 3 frttól 4 frtig is terjed. Többnyire külön házakban laknak, téglából építve, udvarral. A földszinten két szoba van, 14—14 négyzetlábnyi, az emeleten egy nagyobb szoba és egy kis pitvar. Fizetnek egy ily lakásért hetenkint nem egészen 2 frtot. Nagyobb gyárvárosokban egész utcák vannak ily házakból s ezek legtöbbször izletesen is vannak bútorozva, a padlón szőnyegek, a falakon festmények s néha zongora is található. Fűtés, világítás, élelem szintén nagyon olcsó. A legjobb lisztnek 3 krajczár fontja, a legjobb marhahús 40 kr., a legfinomabb cukor kilója 18—20 kr. Ily olcsóság mellett természetes, hogy leginkább otthon főznek.

Egy szövő munkásnak keresete Angliában hetenkint 15—16 frt s még több. Reggelije áll theából vagy kenyérből, vajból és kenyérből, vagy szalonnából és tojásból. Délben mindig van valami sült, marha vagy sertés, ürüczomb, vaj, kenyér és burgonya s kétszer-háromszor egy héten valami sütemény. Legtöbbször a sör vagy gin sem hiányzik az asztalról. Harmadfél forintért az angol munkás valamelyikébe a nagy számmal levő munkás-kluboknak is beléphet s ez összegért jól felszerelt olvasóteremben, billiárdasztalban s időről-időre rendeztetni szokott felolvasásokban s más időtöltésekben is lehet része.

Amerikában a bér nagyobb városokban, mint New-York, Philadelphia, St.-Louis, nagyobb valamivel, mint a kisebbekben, bár nem oly sokkal, hogy a költségesebb életmóddal arányban állana, New-Yorkban például közlők szerint teljességgel lehetetlen egy közönséges munkásnak bizonyos kényelemre tenni szert. Lakás, élelem, minden drága. Alig van munkás, ki 20 frtnál kevesebb havi bérral ki tudna jönni s pedig ily áron New-Yorkban csak a legpiszkosabb lakás kapható. E mellett az amerikai munkás szokva van minden czikkből a legjobbat vásárolni be, ha egyébként kopottan ruházódik és sötét lyukban lakik is. Mindezt 14 frt átlagos heti keresetből. Az átlagos lakbér a munkások viszonyai közt aligha kevesebb havonként húsz frtnál. Igaz, hogy a család együttes munkássága itt is szép eredményeket mutat fel néha, s Merriwether egy brooklini ács családjáról beszél, hol a családapa, mint ácsmester, 1800 frtot keresett évenként, két leánya egy kalapgyárban 800, illetőleg 600 frtot, egy 22 éves fia mint irnok hetenkint 42 frtot, úgy hogy a család összes jövedelme közel 6000 frtra ment fel. Laktak ebből havi 40 frtért oly kényelmes emeletes házban, hol két szalon, fürdőszoba, closet stb. volt, az egész szépen bútorozva, s míg egyéb költségeket évi 1200 frtból fedeztek, a többi félrerakták.

Igaz, hogy ily esetek Amerikában sem mindennapiak, de aligha csalódunk, ha hozzáteszszük, hogy Európában ez egyáltalán lehetetlen lenne.

I R O D A L O M.

A legújabb időben ismét magas lobot vetett erdélyi román nemzetiségi aspirációknak a lefolyt három évtized nagy európai kérdéseivel való szoros kapcsolata megjelenülve áll előttünk egy két kötetes naplóban, mely „*Aus dem Leben König Karls von Rumänien*“ cím alatt* a román politika egy névtelen szemtanújának tollából most hagyta el a sajtót. Élesen domborodik ki ezekben az intim följegyzésekben az a szerep, melyet az első felelős magyar kormány, élén Andrássy gróffal, Románia függetlensége, királysággá proclamálása s a román vámszerződés ügyében játszott, s mely első jelölte meg azokat a nyomokat, melyeken a magyar állam nemzetiségi politikája az általános európai érdekek keretében érvényesülése felé haladt s érvényesülését biztosította.

A kiegyezés, mely a foederálisták és centralisták bukása helyébe a Magyarországgal való kibékülést állította, tényleg nem elégitette ki a román separatistákat. Az alkotmány helyreállítása s jótéteményeinek az állam minden ajkú polgárára egyenlő mértékben való kiterjesztése első évében, 1868. augusztus 30-án történt az, hogy az állam első culturintézetének fényesen dotált tanára, dr. Babes, első ízben mutatta be hódolatát a bukaresti fejedelmi udvarnál, betöltve azt panaszával a magyar nemzet ellen, mely az erdélyi románokat üldözi, elnyomja.

Ezzel majdnem egy időben jelent meg a bukaresti *Romanulban*, a kormány lapjában, egy ismertetés, mely az egy évvel előbb alakult, s akkor már több, mint 1200 tagot számláló Transsilvania-egyesületre vonatkozott, melynek elnöke, P. Hilariciu ez egyesület céljául nemcsak azt jelölte meg, hogy Erdély; vagy minf következetesen nevezte: *Közép-Dacia* románjainál a culturát fejlessze, hanem, hogy e culturának egyúttal teljes nemzeti latin iránynt adjon az eddigi göth és scytha helyett.

* Stuttgart, 1895.